

"קמרד" - גיליון 23 , מחווה לנערים מגטו טרזין

ראה ידיעה בעמוד 5

יולי 2003

דפי קשר מס' 55

מה בגיליון

ע'		ע'	
12	נוספו לארכיון	2	אירועים עתידיים
15	מפעל התרגומים	3	בית טרזין בפעולה
16	מן העיתונות	5	המרכז החינוכי
18	עבודות מחקר	8	דור ההמשך
20	ספרים ופרסומים	8	ביקורים בבית טרזין
	תגובה לדפי קשר ולפרסומי	9	מאירועי הזמן
21	בית טרזין	10	צלילי טרזין
22	דמי חבר	11	ברונדיבאר חי וקיים

אירועים עתידיים בבית טרזין - רשמו ביומן

"היסטוריה, מוסיקה וזיכרון"

כיתות אמן בינלאומיות במסגרת המפעל *היסטוריה, מוסיקה וזיכרון* לביצוע מוסיקה מגטו טרזין ומוסיקה שהוחרמה על ידי הנאצים, יתקיימו מטעם בית טרזין בין ה- 27 ביולי ל- 1 באוגוסט 2003 בקיבוץ גבעת חיים – איחוד, בניהול אמנותי משותף של דר' דודו סלע, פולקר האמלס משוורין, גרמניה ומוסיקולוג יועץ, פרופ' דוד בלוך. כיתות האמן הבינלאומיות נערכות זו הפעם הרביעית, בשיתוף פעולה עם ארגון ג'נס מוסיקלס – גרמניה, סניף מקלנבורג פורפומרן. צוות ההוראה יכלול השנה אמנים מישראל, גרמניה וצ'כיה: אדית קראוס, אלן שטרנפלד ואירנה אדלשטיין – פסנתר, אורה שירן – כינור, דר' דודו סלע – צ'לו, פרופ' אמילי ברנדסון ופרופ' אנה האנושובה – פלאכובה – קול, פרופ' דוד בלוך, ד"ר גוטפריד וגנר – מוסיקולוגיה, קובי לוריא – מחזאי ומלחין, מרגיט זילברפלד – שהופיעה בגטו טרזין בחמש הצגות. כיתות האמן וההרצאות פתוחות לקהל, הזמנה תשלח לבתי החברים והידידים. ביום רביעי ה- 30 ביולי יתקיים בבית טרזין קונצרט מורים בשעה 20:30, בהשתתפות האמנים אירנה אדלשטיין (פסנתר), פרדריקה האופה (פסנתר), דוד סלע (צ'לו), אלן שטרנפלד (פסנתר), אורה שירן (כינור). בסיום הסמינר יתקיימו בביצוע הנגנים המשתתפים בו, שני קונצרטים, אחד ביום חמישי, ה- 31.7 בשעה 20:30, בבית טרזין והשני ביום שישי, ה- 1.8 ב- 11:00, בתל אביב ב"מרכז למוסיקה וספרייה ע"ש פליציה בלומנטל", רח' ביאליק 26. ברפרטואר: מיצירות אמני גטו טרזין, מוסיקה קלאסית רומנטית שנוגנה בטרזין ומוסיקה שהוחרמה על ידי הנאצים. דמי כניסה לקונצרט 30 ₪.

*****

כנס בינלאומי בנושא המשפחה בשואה – היבט מגדרי

בחג הסוכות הקרוב, בין ה-13 ל-15 באוקטובר, ייערך כנס בינלאומי בנושא "המשפחה בשואה" וההיבטים המגדריים של התמודדות בתקופת השואה. הכנס יערך בשיתוף בין בית טרזין, בית ברל ובית לוחמי הגטאות. בין מטרת הכנס, כפי שנמסר, לקדם ניתוח ביקורתי ופמיניסטי של המשפחה בתקופת השואה, תוך ניסוח שאלות חדשות העשויות להשפיע על המחקר, ההנצחה והחינוך, וכן להציג מחקרים חדשים בנושא ולעודד עריכת מחקרים חדשים. מוזמנים להרצות בכנס חוקרים וניצולים, יוצרים ומומחים בתחומי הפסיכולוגיה, אנתרופולוגיה, חינוך, וכן אנשי ספרות וקולנוע שיצירתם נוגעת בתחומים אלה. הכנס מיועד לחוקרים, מרצים סטודנטים ומחנכים, לארגוני נשים ולכלל הציבור. ניתן להגיש הצעות לנושאים (על גבי עמוד אחד) בתקופה הקרובה לד"ר אסתר הרצוג, מכללת בית ברל, ת.ד. 44905, או לשלוח בדוא"ל: zipib@beitberl.ac.il, או ל- anitabt@ghi.org.il. הכנס נערך זו השנה השנייה, (בעברית ובאנגלית) לאחר שבשנה שעברה זכה להצלחה ולעניין רב.

*****

* בדצמבר 2003, בחג החנוכה, ייערך כמדי שנה יום הוקרה למתנדבים.

* במרץ 2004, ייערך כנס בנושא מחנה המשפחות בבירקנאו.

בית טרזין בפעולה

הכנס השנתי של חברי העמותה

ב- 17 במאי השנה נערך הכנס השנתי של חברי עמותת בית טרזין. הפעם רוכזו רוב אירועי הכנס, מקבלת הפנים החברתית ועד לאסיפה הכללית, סביב חדר האוכל של הקיבוץ, שהוסב במיוחד למטרה זו. במסגרת הכנס נערכה הרצאתו של פרופ' אבי שגיא שוורץ – מהמרכז להתפתחות הילד, אשר באוניברסיטת חיפה על "האתגר של הורות מוצלחת בקרב ילדות ניצולות שואה שהפכו לאמהות".

עוד אירוע ייחודי במסגרת האסיפה היתה הופעתו של המוסיקאי קובי לוריא, המתמחה במוסיקת הקברטים של גטו טרזין, ובה הוצגה לראשונה גרסה מיוחדת של תקליטור משירי הגטו. השירים נאספו תוך כדי תחקיר נרחב של לוריא, שהצליח לשחזר ולהקליט שבעה עשר מהם בביצוע החברים עצמם. השילוב בין המקצועיות המוסיקלית של לוריא לאותנטיות של הביצועים מהווה מסמך ייחודי ובקרו, מקווה לוריא, יצא לאור התקליטור בגרסתו הסופית. הפרויקט נעשה בתמיכת ועידת התביעות - 1999, ובעזרתו של המוסיקאי משה זורמן.

בין החידושים בכנס היתה גם תערוכה מיצירותיהם של חברי העמותה לדורותיהם, בכל תחומי האמנות – מאמנות פלסטית ועד צילום, ספרות וקולנוע. התערוכה עוררה הדים רבים, ומתוכננת להיערך גם בכנס הבא, אנה התכוננו לקראתה.

יום הזיכרון לשואה

ביום הזיכרון לשואה ולגבורה שחל ב- 29 באפריל 2003 נערכה במועדון קיבוץ גבעת חיים איחוד התכנסות, שהוקדשה לדיון בנושא השתלבותם של ניצולי השואה בחברה הישראלית. אחרי טקס זיכרון קצר התחלקו הנאספים, בני הדור הראשון, השני והשלישי, לקבוצות קטנות בהנחית צוות בית טרזין. הדיון התמקד בעיקר בקשיים שבהם נתקלו בני הדור הראשון ובני משפחותיהם במפגש עם החברה הישראלית של שנות החמישים.

קונצרט חגיגי

מתוך רצון לקרב לבית טרזין ידידים חדשים נערך ב- 29 באפריל 2003, מוצאי יום השואה, ערב חגיגי תחת הכותרת *היסטוריה, מוסיקה וזיכרון*, שהוקדש בעיקרו למלחינים מגטו טרזין. האירוע, ביוזמתו של איש העסקים צביקה משי, נועד להציג בפני המוזמנים את כיתות האמן הבינלאומיות, העומדות להתקיים בבית טרזין בשבוע האחרון של יולי 2003. בביצוע הפסנתרן אלן שטרנפלד ותלמידים שהשתתפו בעבר בכיתות האמן. בין התלמידים גלית גרצנון – פסנתר, לוטם בידר – ויולה, אהוד וובר – צ'לו, נועה ביזנסקי – קול. נוגנו פרקי יצירות מאת המלחינים ויקטור אולמן, אריך צייזל, גדעון קליין וג'יימס סימון. הערב התנהל בהנחיתו של בני הנדל מקול ישראל, שקרא קטעים מזיכרונות וספרות הקשורים ליצירה המוסיקלית בטרזין.

דברים נשאו ד"ר אלי לוונטל, יו"ר העמותה להנצחת חללי גטו טרזין, ד"ר דודו סלע, המנהל המוסיקלי של בית טרזין, פרופ' דוד בלוד, מנהל המפעל להנצחת מוסיקה שהולחנה בגטו טרזין, ואניטה טרסי, מנהלת בית טרזין. בראשית הערב ביקרו האורחים בתערוכה 'קמרד- קראו לו חבר' המוצגת באולם התצוגה ע"ש יעקב אדלשטיין.

אירועים לציון 60 שנה למרד גטו ורשה

לציון 60 שנה למרד גטו ורשה ולהתנגדות היהודית בשואה על צורותיה השונות נערך ב- 23 בפברואר 2003 במועדון קיבוץ גבעת חיים איחוד, קונצרט מטעם בית טרזין. נגנים צעירים מצטיינים ביצעו, בפסנתר, ויולה ושירה יצירות של פאוול האס, ויקטור אולמן, גדעון קליין ומלחינים אחרים מגטו טרזין וכן יצירות מוסיקה קלאסית, שנוגנו בגטו. אניטה טרסי, מנהלת בית טרזין, היתה חברה בצוות ההכנה לשני ימי עיון, שנערכו בקיבוץ לוחמי הגטאות ובאוניברסיטת חיפה ב- 8 וב- 9 באפריל 2003 לציון 60 שנה למרד גטו ורשה. מטעם בית טרזין הרצתה רות בונדי על *התנגדות ללא נשק* בציינה, שלגבורה פנים רבות, לא רק של לוחמים ופרטיזנים; גבורה של אמהות, רופאים, של כל מי שסייע לזולת ושמר על צלם אנוש.

אירוע לכבוד ניצולי השואה תושבי עמק חפר

אירוע ייחודי לכבודם של ניצולי השואה תושבי עמק חפר נערך ב- 1 במאי 2003, בנוכחות רבים מחברי עמותת בית טרזין תושבי האזור. בערב, שנערך בהשתתפות בני המשפחות, הועלתה תכנית ששיתפה את בני הדורות השונים - כך, למשל, שרו יחד מנקה אלתר וזמרת צעירה משירי הקברט בגטו; נכדתה של ורה אידן שרה לכבוד סבתה ובני דורה, וכמו כן הוצגו שלושה סרטים קצרים על רות אליעז, ויטקה קובנר ומרים צ'רבינקה ומשפחותיהן. הערב נערך בשיתוף עם בית טרזין והמועצה האזורית והמועצה הדתית עמק חפר.

תרומת בית טרזין להפקת הסרט "אסיר בגן העדן"

"חלפו יותר משנתיים מאז לקחנו על עצמנו את המשימה להפיק סרט על חייו ומותו של הבמאי, השחקן ואיש הקברט קורט גרון. אינני חושב שמישהו המעורב בהפקה שלנו, 'אסיר בגן העדן', יכול היה לדמיין את ההשפעה הרגשית שתהיה לסרט על כל השותפים בו. למרות שכקולנוענים אנחנו רחוקים מאימי המלחמה - הצילום בטרזין, יום אחרי יום, בין הצריפים הנטושים והחצרות הריקות, היה חווייה בלתי נשכחת, אם גם לא קלה. הידיעה על הדברים שקרו במקום, הטרגדיה האדירה שהתרחשה במה שכונה, למרבה האירוניה, "הגטו לדוגמה", הפכה כל יום צילום לחווייה עמוקה ומעוררת מחשבה. סיימנו את ההפקה לאחר שצילמנו בשבע מדינות, והסיפור עצמו הפך למורכב כל כך עד שחלפה שנה בטרם מצאנו את הדרך לספר את הסיפור המרתק אך שנוי במחלוקת, על אדם שעשה סרט עבור הנאצים, מתוך תקווה השווא שהדבר יציל אותו ממוות. בדרך היתה לנו הזכות לפגוש אנשים יוצאי דופן: ניצולים מאימי הנאצים, משפחותיהם וחבריהם, רבים מהם איתרנו דרך העזרה שלא תסולא בפז של בית טרזין. משך הזמן איבדנו כמה 'דמויות' בלתי רגילות בסרט, שנפטרו ממחלה או גיל מתקדם. אך לפחות ניתן לומר שהשגנו משהו: תיעדנו את זיכרונותיהם של אחדים מהאנשים האמיצים והמרשימים שהכרנו מעודנו, ויכולנו לספר מעט עליהם, תוך כדי תיעוד סיפורו של קורט גרון. כל הצלחה ששרטנו ינחל כאשר יוקרן לבסוף בבתי הקולנוע בארצות הברית השנה, היא תוצאה ישירה של האמון שנתנו בנו אלה שהיה להם המזל לה ינצל - והנדיבות לשחזר את חוויותיהם בפני המצלמות שלנו".

הסרט "אסיר בגן העדן", מועמד לאוסקר לשנת 2003 בקטגוריית סרטים תיעודיים, בבימוי של מלקולם קלרק וסטוארט סנדר. לדפי קשר כתב מלקולם קלרק.

פגישת אסירות לשעבר של מחנה הריכוז פרייברג

ב- 8 באפריל שנה זו נפגשו בבית טרזין 13 נשים שעברו בשנים 1944-45 את המסלול בירקנאו - פרייברג- מאוטהאוזן. 1,000 נשים ונערות הובאו בקיץ ובסתיו 1944 מבירקנאו לעיירה פרייברג בקרבת דרזדן, כדי לעבוד שם במפעל לייצור חלקי מטוסים. חלק מן האסירות הגיעו ל בירקנאו מטרזין, אחרות היו מפולניה, סלובקיה וארצות אחרות.

את תולדות המחנה בפרייברג חקר מיכאל דיזינג, היסטוריון גרמני, בסיוע קבוצת צעירים מובטלים, ופרסם ספר על הנושא. תחנת טלו ויזיה גרמנית שידרה תכנית ראיונות עם ארבע מהשורדות, ובעקבות זאת הוחלט על המפגש, שאורגן ביוזמת ציפורה ניר, עדנה עמית וחווה לבני. עדנה עמית פתחה במלים "מוזר שגרמני שחיפש את העבר גרם לנו להיפגש פה היום..."

המשתתפות הציגו את עצמן והחליפו זיכרונות. אחת מהן הביאה מסרק מאלומיניום, שליווה אותה כל הדרך עד הארץ, שעשתה עבורה אסירה אחרת מפסולת אלומיניום. סופר גם על מקרים בהם מנהלי עבודה גרמניים עזרו בחשאי לאסירות- והיו גם מקרים של אכזריות. מובן מאליו שכל אחת זכרה פרטים אחרים – אך כולן זכרו את מראה הפצצת העיר דרזדן, ואת עצירת הרכבת בדרום צ'כיה, בדרך למאוטהאוזן, שם הביאו להן תושבי המקום אוכל ושת"ייה, אחרי ימים של רעב. כולן ציינו את העובדה שבמחנה פרייברג לא שררו מריבות או גניבות.

כנס 'ילדי וינטון'

התכנסות מיוחדת במינה, של 'ילדי וינטון' - שמונה עשר ילדים מציכיה, שנשלחו ב- 1939 לאנגליה וניצלו בזכות פעילותו של ניק ולאס וינטון, נערכה ב- 30 במרץ בבית טרזין. היוזמה המקורית לכנס היתה של חבר העמותה, קורט שטרן, שביקש לערוך טקס הוקרה לוינטון, במלאת לו 96 שנים. מוינטון נבצר להגיע, אולם לכבודו התכנסו כל 'הילדים' ההם, החיים כיום בארץ. בכנס נוצרו קשרים מחודשים בין חברי הקבוצה, שסיפרו זיכרונות מאותם ימים. בין השאר עלתה לדיון השאלה כיצד מצאו ההורים אומץ לשלוח את ילדיהם, חלקם פעוטים ממש, למדינה אחרת, עוד בשנים 1938 - 1939.

אחד הרעיונות שהעלו במסגרת הכנס היה הקמת ארכיון שיתעד את פעילותו של וינטון ואת זיכרונות הילדים שניצלו על רקע אותם אירועים טראומטיים. כן עלתה הצעה ש הקבוצה תקים קרן מלגות על שם וינטון, לזכרם של הורי הילדים, למחקר בנושא ההצלה. הנהלת עמותת בית טרזין החליטה לשקול בחיוב את הענקת אות ההוקרה לוינטון – במסגרת החלטה עקרונית להוקיר את מי שסייעו בתקופת השואה.

המרכז החינוכי

"קמרד" - גיליון 23, מחווה לנערים מגטו טרזין

גיליון המשך לעיתון הנוער קמרד, שנכתב בגטו טרזין בשנים 1943 – 1944, ראה אור באפריל 2003 בחוברת צבעונית מרשימה ונוגעת ללב, מחווה לילדי קמרד בגטו.

חודשים רבים עסק המרכז החינוכי, בהנהלת יונת קלר, בפרויקט יצירת עיתון המשך ל- קמרד על ידי נערים ונערות בני 13 עד 18, שהשתתפו בימי עיון בבית טרזין, בפרויקט "קראו לו חבר". בני נוער מכיתות י"א וי"ב מבית החינוך הניסויי רמות חפר, שביקרו בתערוכה "קראו לו חבר" של

העיתון המקורי ושל עבודות התלמידים שנאספו במשך שנת 2002, לקחו על עצמם, בהנחיית המורה לעיצוב גראפי נילי גרוס, מבית הספר 'רמות חפר', לעצב גיליון המשך ל- קמרד, שהופעתו נפסקה במילים "המשך יבוא" בסתיו 1944, כאשר נשלחו כל ילדי הקבוצה ומדריכיהם לבירקנאו. חוברת 23, שעל שערה מתנוסס לב אדום כמו בע יתון המקורי, מעמידה זה מול זה קטעים מתוך עיתון קמרד וכתובת תלמידים ישראלים בהת ייחסות אליו, כגון *איך נוצר קמרד* שכתב עורכו, איוון פולק (1929 – 1945) מול כתבתה *הרוח והחומר* של עתליה נצר, כיתה י"ב, רמות חפר, איך אני גומר את הלחם של הרברט גרוטה (1929 – 1944) מול הרשימה *דיאטה* לשירלי קויפמן, כיתה י"ב, רמות חפר. כמו הע יתון המקורי, שכל חוברת שלו ננעלה בסדרת קומיקס מהווי נהגי המרוצים, פרי יצירתו של איוון פולק, מסתיימת גם חוברת ההמשך בקומיקס על נהגי מרוצים, שצייר אביעד שניידר, תלמיד י"א, רמות חפר.

הפרויקט, שפתח דרך חדשה לקרב את בני הנוער הישראלים לבני גילם בשואה, נתאפשר הודות לתמיכת הסוכנות היהודית לארץ ישראל, המועצה הדתית והמועצה האזורית עמק חפר, זכה לכיסוי נרחב בעיתונות ובטל וויזיה, ועורר הדים רבים. בין השאר עלו יוזמות ל לחו"ל, להצגת הפרויקט גם בקהילות יהודיות בתפוצות. אברהם עודד כהן, סמנכ"ל ומנהל מינהל חברה ונוער במשרד החינוך, כותב לבית טרזין אחרי קבלת גיליון 23 של "קראו לו חבר":

"אני משבח את הרעיון של הוצאת גיליון ההמשך של בני הנוער הישראליים לבני הנוער מגטו טרזין. אין ספק שהעיתון מהווה שיאו של תהליך חינוכי משמעותי, הנותן ביטוי לזווית הראייה של בני הנוער הישראלי לגבי הנצחת השואה. יישר כוח לכל העושים במלאכה!"
חוברת קמרד 23 נמצאת למכירה בבית טרזין במחיר 15 ₪.

קמרד 23 – תכניות רדיו ופרסים

לקראת יום השואה, הוזמנו התלמידים המעצבים- עורכים של העיתון – שירלי קויפמן, גיא ניר עתליה נצר, עם מנחת הפרויקט נילי גרוס, לספר על הרעיון והביצוע של העיתון ה- 23 ברשת א'. במשך שעה שלמה הם סיפרו על 22 עיתוני ה"קמרד" שמוציגים בבית טרזין, על הרעיון להוציא לאור את העיתון ה-23, חמישים ושמונה שנים לאחר מכן, ועל העריכה והעיצוב של העיתון ה-23. הם סיפרו גם על מעורבותו של מר מיכאל קראוס, ניצול גטו טרזין ומחנה בירקנאו ועל הכתבה שכתב לעיתון החדש.

לאחר מכן, רואיינו נילי גרוס וגיא ניר בתוכניתו של העיתון אי מתי גולן ברשת ב' - "דוקומדיה", ועוררו תגובות רבות וחובביות ביותר בקרב המאזינים הרבים שהקשיבו להם. מאזינים רבים פנו בבקשה לקבל את העיתון ה-23, וכן רבים הביעו נכונות לעזור ולהפיץ את רעיון הפרויקט, לתרגם וכו'. אחד המאזינים, מר דוד טלמור, נסע לבית טרזין כדי להכיר ולראות מקרוב את התערוכה "קראו לו חבר", ואפילו פיתח תכנית להפצת רעיון העיתון ה-23 בקרב יהדות התפוצות.

שלושת התלמידים זכו בפרס מקרן ע"ש יובילר, שהוענק להם בטקס מרשים ב"יד ושם", על עבודת מחקר בנושא השואה. כמו כן זכתה המורה נילי גרוס ובית החינוך "רמות חפר" לפרס

מהקרן הקיימת לישראל, על יוזמה חינוכית בנושא השואה, בטקס שנערך במכון ללימודי השואה "משואה". העיתון מועמד גם לפרס "שלום לוי" של הסתדרות המורים.

תודות למפעל החינוכי

מאי חוף, משק"ית חינוך שייטת 13 של חיל הים, כותבת:

"בתאריך ה- 12.5.03 ביקרו חיילים מפלגה טכנית של שייטת 13 בבית טרזין. ברצוני להביע תודה והערכה מרובה על יום העיון שהיה מרתק וענייני. חשוב לציין כי חיילים אלו לעיתים מתקשים להישאר מרוכזים ובמיוחד כשמדובר בימי עיון מסוג זה.

בית טרזין לוקח את עניין השואה וממקד אותו בצורה יותר אישית ופרטנית, מה שמקל על החיילים להתעניין ולהישאר מרותקים לנושא. המדריכה שהעבירה לנו את יום העיון, לקחה נושא גדול כמו יום השואה והצליחה להכניס טעם אחר ופ רספקטיבה אחרת תוך התבוננות דרך עיני הילדים שהיו בשואה... כמו כן חשוב לי להביע הערכה גדולה לעדות ניצולת שואה שצירפתם ליום עיון זה, שהצליחה לרגש והעמיקה מבחינת תוכן את ביקורנו שם."

*

אלי עוז, רכז משלחות נוער לפולין ולצ'כיה, וטובה לוינוביץ, מנהלת המח' לפתוח סגל

השתלמויות של רשת ביי"ס עמל, כותבים ב – 2 באפריל 2003 לאניטה טרסי, מנהלת בית טרזין:

"בסיומה של השתלמות המורים שהתקיימה בעמל, ברצוני להודות לך על תרומתך הייחודית להצלחת ההשתלמות. המורים והמנהלים של רשת עמל זכו לקבל ממך מידע מעניין וחשוב, בהכנה לקראת היציאה כמלווי משלחות תלמידים במסע "עמל בעקבות שורשים" לפולין ולצ'כיה. תכנית ההשתלמות ובחירת המרצים והעדים נעשו בצורה מוצלחת, וחשפו בפני המשתלמים קשת רחבה של נושאים, שאלות ותהיות... ההרצאות, הדיונים והסדנאות הפכו את המפגשים לחוויה אישית, פדגוגית ומקצועית למורים המלווים את התלמידים למסע לפולין."

אתר חינוכי חדש

"מסע בזמן היהודי – בעקבות שלוש משפחות יהודיות" הוא שמו של אתר אינטרנט חינוכי חדש, בפיתוח משותף של בית טרזין ועמלנט, העוסק בסיפורן האמיתי של שלוש משפחות יהודיות שחיו באירופה, בין השנים 1881 – 1945: משפחת מנטל מלודז', משפחת אלישקביץ מוישנייבה שבביילורוס, ומשפחתו של מרדכי לבני, מפראג. האתר, חדשני ומרהיב, מיועד לכתות תיכון, והוא משלב מידע והפעלות, כאשר התלמידים אמורים לקרוא, להתרשם, ולאסוף מידע דרכו.

חייה של כל אחת משלושת המשפחות נפרשים מימי סוף המאה ה-19, ועד העלייה ארצה- כד, למשל, מתחיל סיפורה של משפחת לבני מפראג מ "בית שלוש הנוצות", שהיה כינויו של בית המשפחה, עובר לתקופת טרום השואה, ("רוחות מלחמה"), ובהמשך לשואה ("הישרדות") ולעלייה ארצה ("החלום שהתגשם").

כתובת האתר: [/http://www.amalnet.k12.il/meida/masa](http://www.amalnet.k12.il/meida/masa)

דור ההמשך

גיליון מס' 8 של ביטאון דור ההמשך לבית טרזין, בעריכת טלילה וצביקה כסלו, ראה אור במרץ 2003. בגיליון נכללת כתבה של ליאורה כהן על יום העיון שהוקדש להיינץ פרוסניץ, שנערך בנובמבר 2002, שני שירים של עדנה עמית, מכתב של אורי יעקובוביץ', חדרה, שאביו מסלובקיה ואמו מקרפטורוס, על יחסו העמוק לשואה בצרוף בקשה, למסור בדפי קשר יותר מידע על יהודים מארצות אחרות, מלבד צ'כיה, שהגיעו לגטו טרזין.

שני בני הדור השלישי כותבים דברי פרידה: דורית אביהר ממושב חצבה נפרדת מסבה, יצחק בהר, ניצול גטו טרזין ובוכנוולד, גנן במקצועו, אב לשלושה, סבא ל – 11 נכדים ו – 9 נינים, שנפטר בגיל 85. "סיפורו של סבא הוא גם סיפורה המופלא של דנמרק, שהצילה את חייו ושיחררה אותו מטרוזין במסגרת חילופי שבויים וכך הוא אוחד עם אשתו ובנו שחיכו לו בשבדיה, לאחר שהם חולצו על ידי הדנים."

אורן סלע, בן ה – 25, נפרד מסבתו, לילי סובוטקה, מיילדת במקצועה, שעזרה לבחורה צעירה בגטו טרזין ללדת, על אף האיסור החמור מטעם המפקדה הגרמנית, ללא אמצעים רפואיים, רק בעזרת שרוך נעל, סמרטוטים ומספריים מוברחים. "נולד תינוק בריא, אך סבתי לא ידעה מה עלה בגורלו. כעבור 50 שנה השיג "התינוק" את סבתי והודה לה. "לאחר עלייתה עבדה ליאה סובוטקה כמיילדת בבית חו לים אלישע ובין מאות הלידות בהן היתה שותפת, יילדה את נכדתה הראשונה, אחותי גלית."

מפגשי הדור השני

במסגרת פעילות הדור השני "במה לחבר" התקיים בבית טרזין ב – 23 במארס 2003 מפגש עם יו"ר העמותה להנצחת חללי טרזין, דר' אלי לונטל, מנהל המרכז לטיפול בנפגעי סמים של ביה"ח רמב"ם בחיפה ומרצה בכיר בבית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטת חיפה. דר' לונטל הקדיש את הרצאתו לבעיית נגע הסמים בישראל.

מתוך גיליון מס' 8, ביטאון דור ההמשך.

ביקורים בבית טרזין

* הגב' מיכל זמורה-כהן, לשעבר מנהלת האקדמיה למוסיקה בירושלים ויו"ר המועצה הציבורית המלווה את המחלקה למוסיקה במינהל התרבות, משרד החינוך והתרבות, ביקרה בבית טרזין ב – 20 באפריל, והתרשמה מן המפעל החינוכי ומן הפעולות המוסיקליות של הבית. "בבית טרזין מתנהלת פעילות קודש, של שימור, תיעוד, נגינה והוראת המוסיקה שנכתבה במחנה", כתבה מיכל זמורה-כהן לאחר הביקור, "ראוי מפעל ברוך זה לכל העידוד והתמיכה".

* מר צבי ענבר, מרכז הפרויקטים החינוכיים - וועידת התביעות נגד גרמניה, ביקר בבית טרזין ב- 5 במאי. וועידת התביעות תומכת ומאפשרת פרויקטים ופעילויות רבות של עמותת בית טרזין.

* מנהל המוזיאון היהודי בוינה, דר' גיאורג הבר, ביקר בבית טרזין ב – 8 במאי.

* ב-3 ביוני בקרו בבית טרזין יו"ר קרן ברכה, דר' מרטין וויל וגב' עידית עמיחי, מנהלת המחלקה למוזיאונים ואמנות פלסטית, מינהל התרבות, משרד החינוך, התרבות והספורט ועמדו על הצורך לבצע במהרה שדרוג המוזיאון ההיסטורי של הבית.

מאירועי הזמן

טרזינסקה איניציאטיבה

האסיפה השנתית של *טרזינסקה איניציאטיבה*, ארגון אסירי גטו טרזין לשעבר ברפובליקה הצ'כית, התקיימה ב-3 באפריל 2003 בפראג. במרכז האסיפה עמדו דיני וחשבון של נושא התפקידים השונים על פעילות האגודה במשך השנה שחלפה מאז האסיפה השנתית הקודמת. מיכאלה וידלאקובה, יו"ר ועדת החינוך ציינה, שמספר הסיורים המודרכים של בתי הספר הציכיים באתרי גטו טרזין עולה בהתמדה: 86 בתי ספר עם 3,300 תלמידים ביקרו בהם בשנה שחלפה.

דר' יארוסלבה מילוטובה הגישה דו"ח על פעילות מכון המחקר של *טרזינסקה איניציאטיבה*, שהיא עומדת בראשו: בין השאר הוכן בפרויקט מחקר על הנושא *אנשים נמלטים*, על פליטים יהודיים, בעיקר מגרמניה ואוסטריה לצ'כוסלובקיה משנת 1933 ועל אלה שברחו ממנה בין השנים 1939 – 1945. המכון עובד על עדכון מחשוב רשימת כל אסירי גטו טרזין לשעבר ובשנה שחלפה ענה על 200 פניות לקבלת מידע בנושא זה. בדפוס נמצא כעת הספר הראשון בסדרה *Acta Theresiana*, שיכיל, בתרגום צ'כי, את 432 פקודות היום, שפורסמו בתקופת קיומו של הגטו.

רשמים מכנס ביד ושם

אחי פרנק מצוות בית טרזין מדווח:

במהלך השבוע האחרון של דצמבר 2002 התקיים ביד ושם כנס בינלאומי תחת הכותרת "העימות עם ההיסטוריה – ועדות החקירה ההיסטוריות". חלק ניכר מן המושבים עסק בגזל הרכוש היהודי ובמאמצים הנעשים להשבתו. יום שלישי, ה-31 בדצמבר, הוקדש לדיווחים של נציגי מדינות שונות ממרכז אירופה ומזרחה, על פעילותן של ועדות ממלכתיות מיוחדות שהוקמו בהן בשנים האחרונות במדינותיהם. ועדות אלה אוספות חומר על הפשעים שהתרחשו בארצותיהן תחת הכיבוש הנאצי ובמקביל על פשעים בתקופת הכיבוש הסובייטי. חשיבות היוזמות הנ"ל היא בכך, שזו הפעם הראשונה ש אומות אלה מתייצבות אל מול מורשת מאד בעייתית של עברן – סוגיות שיתוף הפעולה עם הנאצים ברצח היהודים. זהו ראשיתו של תהליך פנימי לא פשוט, וכלל לא מובטח שהוא גם יתמיד וימוצה.

קבלתן של ליטה, לאטווייה, פולין והונגריה זה עתה לאיחוד האירופי, מעלה את השאלה האם בכך תעלם המוטיבציה של המערכת הפוליטית בארצות אלו להמשיך ולממן את הטיפול בעבר האפל, שמבחינה פוליטית פנימית הוא "תפוח אדמה לוהט" עבורן. עם כל זאת, צריך לראות התפתחות זו כחיובית ולקוות שהדיון הפתוח בשאלות והממצאים שעולים מחקירה זו, יחלחל למערכת החינוך והדור הצעיר יפנים את הלקחים המוסריים – היסטוריים ובראשם דחייה של אנטישמיות כעמדה בלתי נסבלת.

ציורים מטרזין

במוזיאון האמנות של ברוקלין, ניו יורק, נערכה בין מארס ויוני 2003 תערוכה בשם *הביטוי האחרון – אמנות באושוויץ* של ציורי אסירים בגטאות ומחנות הריכוז. בתערוכה הוצגו כ- 200 ציורים מבוכנוולד, גור, דראנסי, אושוויץ וטרזין, בין השאר ציורו של קארל פליישמן *חצר בגטו טרזין* משנת 1942 וציורים סאטיריים של פאוול פנטל. במאמר בניו יורק טיימס ב- 21 במארס 2003 מציינת מבקרת האמנות גרייס גליק, שבניגוד להנחה המקובלת, שאחרי שישים שנה מאז שהתרחשה איבדה השואה את כוחה לזעזע, התערוכה מותירה רושם עמוק, דווקא ביומימות נושאה ובהיעדר כל פאתוס בציורים המוצגים בה.

טקס שנתי

כבכל שנה ב- 15 אפריל, יום שחרור אזור זידראלבה (Suederelbe) על ידי הצבא הבריטי, הונח על ידי שני נציגי המועצה האזורית זר ליד לוח הזיכרון בניגראבן שליד האמבורג, שם הועסקו כ- 500 נשים, אסירות טרזין ומחנה המשפחות לשעבר, בעבודות פינוי הריסות אחרי ההפצצות הגדולות של בנות הברית. לוח הזיכרון הראשון הוצב בשנת 1985, הודות למאמציו של קארל היינץ שולץ, במקום של המחנה עצמו, אולם אחרי שנהרס במזיד פעמים מספר הותקן הלוח על בניין המועצה המקומית.

ירושתה של סוניה

סוניה פישרובה מפראג היתה בת 11, כאשר הגיעה לגטו טרזין ובת 13, כאשר מצאה, יחד עם אמה ואחותה, את מותה באושוויץ. בגטו ציירה בהדרגה של פרידל דיקר – ברנדייס וציוריה נכללים באוסף ציורי הילדים מטרזין, המוצגים במוזיאון היהודי בפראג. קרובי משפחתה של סוניה מניו יורק וישראל גילו את עבודותיה, מלאות אור וצבע, רק בשנת 2000, בעת ביקור שורשים בפראג, והפכו אותם לתערוכה נודדת בשם *ירושתה של סוניה*, בתקווה שבדרך זו אפשר לקרב את אירועי השואה לתלמידי בתי ספר.

צלילי טרזין

שיר על תוספת מזון

יצירתו של פאול ארון סנדפורט בשם Nachschub (שפירושו, בעגת גטו טרזין, תוספת מזון), שישיה לכלי מיתר, חליל וחצוצרה, בוצעה ב- 8 במאי 2003 באתר ההנצחה טרזין בביצוע נגני תזמורת טפליצה. הנגינה מלווה במילות פואמה באותו שם, שנכתבה ונקראה אף הוא בידי סנדפורט. היצירה תועלה פעם נוספת בספטמבר 2003 במנצ'סטר. כפי שכותב סנדפורט: "ואני אעלה בפני הקהל גם את *ברונדיבאר*, כפי שעשיתי לפחות שלושים פעם בנורווגיה, שוודיה, הולנד, דנמרק, אנגליה וגרמניה, שם קיבלתי אות כבוד מידי הנשיא רומן הרצוג." פאול ארון סטנפורד, מחבר הספר האוטוביוגרפי *בן, ציפור זרה* (הוצאת דיטריך, קלן, 2000), נולד בשנת 1930 בהמבורג, המשפחה נמלטה בימי השלטון הנאצי לקופנהגן, אך נתפסה בשעת הבריחה לשוודיה והובאה לגטו טרזין.

מוסיקה מטרזין במנהטן

בחודש מארס 2003 התקיימו במנהטן שני קונצרטים של מוסיקה מטרזין . בבית הכנסת המרכזי ברחוב לקסינגטון הוצגה ב – 23 במארס האופרה *קיסר אטלנטיס* לויקטור אולמן לפי הליברית של פטר קין , שנכתבה בטרזין , אך בגלל תכנה האנטי - נאצי לא בוצעה בגטו בפני קהל . ההצגה היא תחילתה של תכנית בת שלוש שנים לגילוי מחדש של מורשת מוסיקלית , מוקדשת למלחינים יהודיים שנרצחו בשואה או נעקרו מש ורשיהם, ביניהם ויקטור אולמן , גדעון קליין , פאוול האס , וכן אלכסנדר זמלינסקי , קורט וייל ובלה ברטוק . כפי שציין המנצח ג'יימס קונלון , יליד ניו יורק , יוזם התכנית : "הקונצרטים האלה מספרים על ההשפעה הטראגית של מלחמות על האמנות, לא רק מלחמת העולם השנייה – כל המלחמות."

למחרת התקיים בכנסיית ב' ארטולומיאו הקדוש בשדרות פארק קונצרט של רביעיית הותורן , שניגנה, בין השאר, רביעייה לכלי מיתר של האס ורביעייה לכלי מיתר מס' 3 של אולמן וכן שיש שירים שלו, שחברו ב - 1937. מארק לודוויג, כנר רביעיית הותורן, הוא גם מייסד הקרן למוסיקה קאמרית מטרזין והרוח החיה שלה. כפי שכתב אלן קוזין, המבקר המוסיקלי של ניו יורק טיימס, מה שדרוש עתה זו הכללת יצירות מלחינים שנספו בשואה ברפרטואר המוסיקלי הכללי.

ברונדיבאר חי וקיים

בצ'כיה:

כפי שמדווח ב' יטאון טרזינסקה איניציאטיבה ממארס 2003, ימלאו ב – 23 בספטמבר 2003 שישים שנה מאז הצגת הבכורה של אופרת הילדים *ברונדיבאר* בגטו טרזין. אתר ההנצחה פמטניק טרזין מכין לאותו יום מפגש של מי שהשתתפו בהצגה ומי שראו אותה בתוך קהל הילדים. כמו כן תועלה במפגש הצגת *ברונדיבאר* מחודשת.

בארצות הברית:

בשלושה ערבים, בין ה - 14 ל - 16 בפברואר 2003, הוצגה בת' יאטרון Harry de Jur במנהטן אופרת הילדים *ברונדיבאר* להופמייסטר וקראסה. יוזמת המופע היא הפסנתרנית קארולין שטסינגר המאמינה שהאופרה ראויה להיות מוצגת בזכות ערכה האמנותי, גם ללא קשר לגטו טרזין. *ברונדיבאר* הוצג בבימויו של אהרון איינהורן בן ה - 23 כמחזה בתוך מחזה, כאשר השחקן הנודע אלי וואלך בתפקיד מורה מעביר לכיתתו שיעור בתולדות המקום וזמן ההתרחשות. כן לקחה חלק באירוע אלה שטיין - וייסברגר, שהשתתפה בהצגות *ברונדיבאר* בגטו בתפקיד החתול. לאופרה עצמה קדמה נגינת *פתיחה*, יצירה קצרה לפסנתר, שהלחין קראסא בגטו טרזין. במאמר שהופיע בוול סטריט ז'ורנל לקראת ההצגה, כותבת היידי ויילסון, שגם האופרה של שיקגו מתכננת את העלאתה של אופרת הילדים *ברונדיבאר* והיא נכללת בסדנאות קיץ מטעם תיאטרוני האופרה של ושינגטון ושל סט. לאויס.

באיטליה :

לציון יום השואה , שחל באירופה ביום שחרור מחנה אושוויץ - בירקנאו, הוצגה אופרת הילדים *ברונדיבאר* ב - 27 – 28 בינואר 2003 *מתיאטרון וויאל* בבארי בניצוחו של פרנצ'סקו לוטורו עם תזמורת מוסיקה יודאיקה ובהשתתפות מקהלת הילדים אורפיאה של בארי . לאופרת הילדים קדמה היצירה *זכור את אשר עשה לך עמלק* , סיפור ההגליות וההתנגדות בשואה . פרנצ'סקו לוטארה, פסנתרן ומנצח, ייסד את מפעל *מוסיקה יודאיקה* לפני עשר שנים ומאז 1993 העלה את *ברונדיבאר* בוורסיה איטלקית בערי איטליה שונות.

נוספו לארכיון

עליזה שרון, רחובות, מסרה אחרי מות אמה , סוזנה שטרן , באפריל 2003 לבית טרזין חמישה ציורים מקוריים של הצייר אוטו אונגר שנוצרו בגטו טרזין . ארבעה מהם מצוירים בעיפרון רך, צייר אונגר שתי נשים מובלות על עגלה , זקנים חופרים באשפה , זוג צעיר בחצר ואשה שוכבת . סוזנה שטרן לבית פאל נולדה בשנת 1920 במבורסקה אוסטרבה והגיעה לטרזין במארכס 1943, שם שרדה עד לשחרור.

כמו כן מסרה עליזה שרון לארכיון בית טרזין ספר בישול של אמה , כתוב גרמנית במכונת כתיבה, וספרים בנושא השואה מספרייתה .

שמח לבוא לטרזין

וולטר ברסלר, שביצע בהתנדבות עבודות צילום רבות למען בית טרזין , נפטר במארכס 2003 בתל אביב. בראיון אחרון, שנערך עמו לצורך הכנת מחקר על *כיצד השפיע גטו טרזין על המשך החיים* ונמסר עתה לארכיון, מספר וולטר :

"אני מקרה חריג בין כל עשרות האלפים שבאו לטרזין , אני שמחתי לבוא לגטו . הוריי התגרשו בשנת 1936, כשהייתי בן עשר, אמא נסעה לארץ ישראל, אבא התחתן שנית, אך נפטר בעת הכיבוש הגרמני ואני נשארתי עם האמא החורגת וזה היה ג' יהינום... לטרזין נסעתי עם האמא החורגת . כעבור שלושה שבועות אחרי שבאנו ביולי 1942, קיבלתי קריאה לטרנספורט . הונזה ויינשטיין, ששכב לידי בחדר , אמר לי לגשת לפרדי הירש , לומר שאני יתום , כי יתומים מוציאים מהטרנספורט. הלכתי לפרדי, לא סיפרתי דבר על האמא החורגת, והוא אמר לי : "לך לישון, יהיה בסדר" ובאמת, קיבלתי הודעה *ausgeschieden*, הוצא מהטרנספורט, שהלך למאלי טרוסטינץ , כולו להשמדה.

אני חלמתי הרבה ועדיין חולם על טרזין . בעצם, השואה לא פגעה בי אישית . לא איבדתי בה אף אחד שהיה קרוב לי . בטרזין שיחקתי כדורגל, בליגה של נוער , בקבוצת מכבי , הייתי שוער וכל החיים סובבו סביב כדורגל . לא זכורה לי שום דמות של מדריך , שום מבוגר שהשפיע עלי בטרזין , היא גם לא היתה חסרה לי ... אבל עכשיו אני מתחיל לחשוב הרבה על השואה."

מוות מתוך נאמנות

מרטין גרוזון, יליד 1902, ניהל בגטו טרזין מאז קיץ 1943 את גני הירק, שסיפקו את תוצרתם למפקדה הגרמנית. אולם בסתיו 1944 הלך בהתנדבות בטרנספורט ל בירקנאו, מתוך תחושת שליחות וסולידאריות לחבריו ולחניכיו בעבודה שנכללו בו, כפי שכתב במכתב פרידה לפאול אפשטיין, זקן היהודים של הגטו. אשתו וילדיו נשלחו לבירקנאו ימים ספורים אחריו. בת אחיו, יהודית, ובעלה גדעון ועדי מקיבוץ עין חרוד העבירו לא רכיון מסמכים מקוריים על מרטין גרוזון, חניך ומורה בבית הספר החקלאי היהודי אהלם, בין השאר דו "חות מחוות גוט וינקל, הכשרה ציונית שניהל, תצלומים, דברים שנכתבו עליו וסרט על חייו. יהודית ועדי גם הוסיפה רשימה בעקבות משפחתי שאבדה בשואה.

חיי פאוול פנטל

חנה גרינפילד, ירושלים, חקרה את חייו של פאוול פנטל, שציוריו וכתביו מטרזין משקפים את מציאות הגטו בחינוך אירוני. פנטל, יליד 1903, היה ביו-כימאי במקצועו, מומחה לתברואה וקצין תברואה ראשי בצבא הצ'כוסלובקי ואי לכך הועמד בטרזין בראש בית החולים לחולי טיפוס. הוא הצליח להבריח את ציוריו וכתביו, ביניהם קריקטורות שצייר לע יתון ההומוריסטי "שלוש נא פאטק" אל מחוץ לגטו זמן קצר לפני שנשלח עם אשתו ובנו בן החמש ל בירקנאו. פנטל עבר את הסלקציה, אך נורה בשלזיה אחרי שחלה בטיפוס, ב-7 בינואר 1945, ביום הולדתו ה-45. חנה גרינפילד מסרה לארכיון, נוסף לביוגרפיה של פאוול פנטל, את חליפת המכתבים שלה עם אחיו ארנסט, שחי באנגליה, על תולדות משפחתו וחיי פאוול. כמו כן העבירה לבית טרזין הזמנות ותכניות של הופעות הקברט של הקומיקאי ארנסט מורגן (מוגרנשטרן) בגטו ותצלומים של 31 מציוריו של אוטו אונגר מגטו טרזין.

מסמכים על החיים בגטו

מרגיט זילברפלד, ירושלים, מסרה לארכיון בית טרזין שורה של מסמכים מקוריים, ביניהם גלויה של ארתור נפלס מגטו לודז' לפראג, שנשלחה בדצמבר 1941, אישורים שהונפקו בגטו טרזין על מותם של הרמן הירשל ויקותיאל גוטסב קונטורוביץ, שהגיעו לגטו טרזין מב רלין ונפטרו שם בשנת 1943. כמו כן העניקה מרגיט זילברפלד לבית קאמפרט לארכיון שורה של מסמכים אישיים מקוריים משלה מהגטו, ביניהם תלושים לקבלת שמלה ונעליים משומשות, בקשה לתוספת מזון, אישור בנק הגטו, דו"חות רפואיים, בקשה לרשות לקבל חבילה (Zulassungsmarke) ועוד, המעידים על ניסיונות הנהלת הגטו להכניס סדר בקיום הרופף של אסיריו.

מברגן בלזן לטרזין

גרשון קדר, רמת גן, העביר לארכיון העתק המקור ותרגום עברי ואנגלי של יומן שניהל סבו, מוריץ גאנס, בין ינואר 1944 עד ה-19 ביולי 1945. מוריץ גאנס עם רע ייתו אלזה נשלחו בינואר 1944 ממחנה הריכוז ברגן בלזן לגטו טרזין וזכו שם לשחרור – ולפגישה עם בנם מנפרד, קצין בצבא הבריטי, שהגיע לגטו לחפש אותם. "כל הסבל של השנים האחרונות נשכח – הבנים בחיים." היומן מתאר בקצרה את תלאות בני הזוג בגטו, וכולל תיאור של שרידי מצעדי המוות המגיעים באפריל 1945 לטרזין, שלדים מהלכים, ושל ימי שיבתם של מוריץ ואלזה גאנס להולנד ביוני 1945: "אחרי 26 חודשים ויומיים שוב אנשים חופשיים."

כן מסר גרשון קדר העתק ראיונות שערכה ג'ודי זיו עם מנפרד גאנס, אחי גרשון קידר, על פעלו במסגרת הצבא הבריטי, ועבודת מחקר שלה באותו נושא ממארכס 2001 בשם "אירופה 1945 – יומן מסע", בו מתוארת גם הפגישה עם ההורים בגטו טרזין.

משחקי ילדים

גרדה שטיינפלד לבית קרויצר, גבעתיים, מסרה לארכיון שיר, שכתבו היא וחברתה רות מייברג בגיל 12 בשנת 1944, בגרמנית, למוריהם בגטו לראש השנה ודקלמו אותו בעת פעילות בעל ית הגג של קסרקטין האמבורג: "מתוקות כמו הדבש היום, טובות אנו רוצות להיות השנה". כן רשמה גרדה, שהגיעה לטרזין מהאנובר ביולי 1942, שירים אחרים, שאותם זכרה מהגטו, כולל שיר שהיו שרים בקבוצתה של כעשרה ילדים בני 8 עד 12 בעת שהותם על חומות מבצר טרזין: "אני חלוץ קטן, נוסע לארץ ישראל, מי ייסע אתי?" וקטע מתוך הצגה שהכינו כמה קבוצות ילדים יחד לקראת פסח 1944, כאשר שרו "עבדים היינו", נשאו על כתפיים אבנים והלכו בצעדים כבדים.

שירים וציורים

יהודה מנור, רמת השרון, העביר לארכיון 77 שירים, שכתב בגרמנית בגטו טרזין אביו האנס מונק, יליד 1898, שהגיע לטרזין בקיץ 1943, בספטמבר 1944 נשלח ל בירקנאו ומשם למחנה קאופרינג המסונף לדכאו, שם מצא את מותו בפברואר 1945. האנס מונק גם צייר בגטו וכפי שמציין יהודה, קיים קשר בין השירים והציורים. אחד השירים, *אני מנקה את המחראות בקסרקטין קאבאליר* נכתב לזכרה של דודתו אלוה, שהגיעה לטרזין מווינה בגיל 63, עבדה כמנקה, ומתה שם במארכס 1943.

יום הולדת בגטו

סטיבן ברוס – למברט משורווד, מדינת ויסקונסין, ארה"ב, העביר לארכיון ברכה ליום הולדתה ה-75 של סבתא רבא שלו, אדלה גרינבאום – שטראוס, שחל ב-28 ביוני 1944 בגטו טרזין. אף שאחייניתה ברטל ובעלה היינץ, שציירו וכתבו את הברכה, איחלו לה בחרוזים "להיות חזקה ולא להתיאש", מתה אדלהייד בגטו כעבור זמן לא רב. גם סבתא רבא השניה של סטיבן, קלרה סימון – כץ, נפטרה חודשיים אחרי שחרור הגטו. כן העביר סטיבן ברוס – למברט תצלום של אדלהייד עם בעלה ובנם ליאו, שהצליח להגר בעוד מועד לארצות הברית.

הכנות לעלית נוער

אוסף של מסמכים מקוריים בדבר הכנות לעליה של אלוה אלינגר במסגרת עלית הנוער משנת 1939 מפראג מסר לארכיון בית טרזין בנה יעקוב ריטוב. במסמכים נכללים, בין השאר, פנית "העזרה לנוער היהודי" להורי אלוה לרשום אותה לחוג להכשרה, מסווה לבית הספר של עלית הנוער שנפתח בפראג. אלוה הספיקה לעלות ארצה בשנת 1939, ההורים, אחיה ואחותה נספו בשואה.

דב שטראוס, יקנעם, העביר לארכיון העתק אלבום נעורים שלו ובו צילומים של חברי מכבי הצעיר בייחלבה, ממחנות קיץ של התנועה ומהכשרת ביניים בדנמרק, לשם נשלחו בני עלית הנוער לעבודה חקלאית בהעדר אפשרות להעלותם ישירות לארץ ישראל, דבר שהציל את חייהם. בצילומים מופיעים גם מדריכי מכבי הצעיר אחדים שנספו בשואה, בין השאר פרדי הירש, קפסי

קרפלוס ודב רב ס. כמו כן מסר דב , אז אוסי , מכתבים שקיבל מחבריו בפרוטקטור אט לדנמרק בשנים 1939 – 1940.

אוריאל ריינגולד, רעננה, העביר לארכיון מכתב בפולנית , שכתב דודו , זיגמונד ריינגולד אחרי השחרור בגטו טרזין , לשם הגיע, חולה טיפוס , במצעד מוות באפריל 1945. המכתב מיועד לשני אחיו, אריה (אבי אוריאל) ומשה בארץ ישראל ומספר על תלאותיו ועל גורל המשפחה , שמוצאה מלודז', בימי השואה.

אביגדור לבקוביץ נולד למשפחה שומרת מצוות בשנת 1909 בלאזי שלייד מורבסקה אוסטרבה ועלה ארצה בשנת 1939, שירת בצבא הבריטי והצטרף מאוחר יותר לקיבוץ גבעת חיים – איחוד. שתי אחיותיו עברו את גטו טרזין , אך נפטרו בברגן בלזן , אביו שרד בגטו , אך איבד את אמונתו באלוהי ישראל. נכדו אורייה עלה בטקס בר מצווה בשנת 2002 לתורה בטלית הסבא רבא שלו, כפי שמסופר בחוברת, שהוציאה המשפחה לזכר אביגדור לבקוביץ לרגל הבר מצווה של אורייה.

אוה ופטר אנגלמן , באתהרסט, אוסטרליה, שלחו לארכיון העתק של *אפופיה על טרזין* , שנמסר להם על ידי ידידים . האפופיה בת 32 עמודים במכונת כתיבה , נכתבה בחרוזים בצ'כית בגטו על ידי דר' קארל הארטמן , יליד 1885, שחתם עליה בשם עט קארל מנהארט . דר' הארטמן נשלח לטרזין מפראג ביולי 1942 ומשם לאושוויץ באוקטובר 1944. האפופיה שנטמנה באדמה , נמצאה אחרי השחרור והיא עדות לסבלם של אסירי הגטו , אך גם ליכולתם לצחוק על עצמם.

עלי ברדה, צור ישראל, שעלה ארצה בשנת 1939, מסר לארכיון מכתבים שנשלחו אליו לארץ ישראל מהוריו ובני משפחתו בפרוטקטור אט. בין השאר כותבת אמו על העדר אפשרות לעליה , על הדאגה הנוראה מה יביא העתיד , כאשר שמחת המשפחה היחידה היא מכתביו . " תתפלל גם למעננו." המשפחה, במוצא מברנו , נספתה בשואה . כן מסר עלי ברדה תצלום של אחיו , פאוול ברדה, במשחק כדורגל בגטו , כפי שצולם בסרט התעמולה הנאצי , וצילומים של פרדי הירש , זאב ש"ק ואחרים ממחנה קיץ של מכבי הצעיר בברנו.

מפעל התרגומים

שמעון ויסבקר תרגם מגרמנית לעברית את הספר של קאטה שטרקה על חיי התרבות בגטו טרזין.

עליזה ש"ק תרגמה מצ'כית לאנגלית מאמרים מתוך השנתון 2002 של Terezienske Studie a Dokumenty וביניהם מאמרו של מירוסלב קרני *שבעה חודשים בקאופרינג* , מאמר של תומאש פדורוביץ על זיגפריד זיידל , מפקד גטו טרזין , וסיפור של בריחה ממחנה ההשמדה זאמושץ' מאת לוקאש פרשיביל.

מרדכי לבני תרגם מגרמנית לאנגלית מסמכים מתוך תיק ה – Prominenten (המיוחסים) בגטו טרזין, שברשות ארכיון בית טרזין , וכמו כן מצ'כית לאנגלית מסמכים ומכתבים מתוך תיק קארל לאגוס, שחיבר, יחד עם יוזף פולאק , אחד המחקרים הראשונים של טרזין בצ'כית, בשם *עיד מאחורי סורגים*.

מרים צ'רבינקה תרגמה מצ'כית לעברית *מימונע של פאוול בונד* י לפטיה פישל (גבריאל דגן), מכתבים שהחליפו אירמה לאושר , שעבדה בגטו כמח נכת, ובעלה וייז י', בימי השחרור מטרזין , מאמר על שידורי מחתרת בטרזין וזיכרונותיו של יוזף שוהלה, שנכתבו בשנת 1948.

רות בובק ממשיכה בתרגום מצ'כית לעברית של *ע יתון הילדים וודס*, שהופיע בגטו טרזין , ועובדת, יחד עם סימה שחר מצוות בית טרזין, על סידור חדש של ארכיון הצילומים.

מן העיתונות

על מותו של אלפרד קנטור

עיתונים רבים בארצות הברית , ביניהם ניו יורק טיימס , בוסטון גלוב והשבועון טיים , הספידו את אלפרד קנטור, שמת בגיל 79 ביארמות, מדינת מיין. קנטור נולד ב – 1923 בפראג ולמד בבית ספר לגראפיקה. עם הישלחו לגטו טרזין ומ שם למחנה המשפחות ב בירקנאו, לשווארצהיידה ולמצעד המוות, החל לרשום את חוויות המחנות הקשות בצבעי מים , מקדיש תשומת לב לפרטים קטנים מחיי האסירים. הציורים מטרזין נשמרו הודות לחבר , הציורים מבירקנאו ושווארצהיידה אבדו וקנטור הת יישב מיד אחרי השחרור , בקיץ 1945, ושיחזר אותם מן הזיכרון הטרי עדיין , בליווי הסברים קצרים. כפי שציין קנטור, הוא צייר במחנות קודם כל מתוך יצר ההישרדות.

בארצות הברית עסק קנטור בגראפיקה מסחרית ובפרסום . אלבום ציוריו יצא לאור בשנת 1971 בהוצאת מקגראו - היל בניו יורק וראה אור גם בגרמניה . בית טרזין הפי ק, בהסכמת הצייר ומשפחתו, בעברית ובגרמנית, ערכה חינוכית בשם *זיכרונות בצבע מן האפלה – עדות מצוירת*, שכוללת 28 הדפסי צבע של ציורי קנטור בגודלם המקורי , 28 גלויות עם ציורים מוקטנים בשחור לבן, מלווים בהסברי האמן , וכן חוברת טקסטים המיועדים למורה ולתלמיד . את הערכה ניתן לרכוש בבית טרזין.

בישול אפלטוני

במוסף עיתון הארץ ב – 25 באפריל 2003 פרסמה נירה רוסו , בעלת המדור *סודות מן המטבח* , מאמר בשם *בישול אפלטוני* , שדן במגמה שהיתה רווחת בין אסירים ובעיקר אסירות בגטאות ובמחנות לדבר על בישול ואף לרשום מתכונים מימים עברו . את המונח *בישול אפלטוני* טבעה ההיסטוריונית מינה פכטר , שספר הבישול שלה נכתב בגטו טרזין וראה אור בתרגום אנגלי בניו יורק, ביזמת בני משפחתה וידידיהם. חודשים מעטים לפני מותה בטרזין השלימה מינה פכטר את ספר הבישול בן שבעים המתכונים , שלה ושל חברותיה לחדר בקסרקטין , בליווי קטעי שירה וחרוזים. ימים ספורים לפני מותה היא הפקידה את הספר בידי ידיד והוא העביר אותו אחרי תום המלחמה לבתה אני שטרן בניו יורק.

סיפורי חיים

ראש חודש , ירחון הקהילות היהודיות ברפובליקה הצ'כית, מביא בגיליון ינואר 2003 את הפרק *מה אהבו המאזינים שלי לשמוע יותר מכל מספרה שלוש שנים בטרזין* של אנה אוז'דניצ'קובה (Aurednickova), לציון 130 שנה להולדתה. אורדניצ'קובה לבית שיק היתה אלמנתו של זדנקו אורדניצ'ק, הסנגור במשפט עלילת הדם של ליאפולד הילזנר, שהתנהל בצ'כיה בסוף המאה

ה – 19, תוך גל אנטישמיות פרועה, ומשום כך היה מטרה להתקפות בלתי מרוסנות של בני ארצו. לפי עצת תומאש מסריק נאלץ הזוג לעבור לווינה, שם היווה ביתם מרכז לתרבות הצ'כית. בגטו טרזין קראה אוז' דניצ'קובה, אז בת שבעים ולכן פטורה מחובת עבודה, באזני חולים, עיוורים וזקנים, כדי להקל מעט על סבלם, וסיפרה מזיכרונותיה: על האישים שהכירה, על המדינות שבהן ביקרה - ולפי בקשת מאזיניה הרעבים תמיד גם על תפריט הסעודות החגיגיות שבהן השתתפה.

תיקון נזקי ההצפות

ידיעון המוזיאון היהודי בפראג מס' 1 לשנת 2003 מדווח על תיקוני הנזקים שנגרמו באוגוסט 2002 על ידי השיטפונות לבית הכנסת פנקס, שעל קירותיו רשומים שמות קרבנות השואה מקרב יהודי צ'כיה ומורביה. עשרות מומחים בשטחים שונים בדקו את מימדי הנזקים, שנגרמו על ידי הלחות, המלחים שנספגו בקירות והמיקרו-אורגניזמים שהתפתחו במבנה עקב הצפתו במי ביוב. על אף הטיפול המקצועי, שהציל חלקים מן ה כתובות, כנראה שי היה צורך לכתוב מחדש חלק משמות הנספים, בעיקר בתחתית הקירות. עבודות החיזוק של המבנה העתיק עצמו החלו בפברואר 2003, אך יתכן שידרשו אמצעים נוספים, מלבד תמיכה במוטות פלדה, כדי להבטיח את יציבות הבניין.

*

באתר ההנצחה הממלכתי פמטניק טרזין עדיין נאבקים בהרס שהותירו אחריו ההצפות, כפי שכותב מנהלו, דר' יאן מונק, בדו"ח השנתי, שפורסם במארס 2003. כמה תצוגות בקומות הקרקע של המבצר הקטן נהרסו כליל, כך גם חדר המתים בחומות העירו "הקולובאריוס", המקום שם נשמר אפר אסירי גטו טרזין, ששופץ אך זמן קצר לפני כן. הקרמטוריום של הגטו היה במשך ארבעה חודשים מוצף מים וייבושו יימשך עד קיץ 2003. גם בית הכנסת המאולתר במחסן אחד הבתים בגטו טרזין לשעבר, עם כתובות עבריות על הקירות, ניזוק קשה. תצוגת מוזיאון הגטו שבקומה השנייה לא נפגעה, אך תיקון הנזקים בקומות הקרקע של המוזיאון והשלוחה בקסרקטין מגדרבורג יסתיים רק הקיץ. דר' מונק מגדיר את ההצפות ואת הנזקים הכבדים שגרמו ל – 300 אובייקטים באתר ההנצחה כטרגדיה ומביע תודה לגופים ויחידים הרבים, שסייעו להתגבר עליה.

על מחנה המשפחות

כתב העת האוסטרי *Zwischenwelt*, מוקדש לספרות, התקוממות וגלות, פרסם בגיליון פברואר 2003 מאמר של מרטין קריסט על שלושה ספרים בתרגום גרמני, הדנים במחנה המשפחות בבירקנאו של אסירי טרזין לשעבר. במרכז שלושתם - *הקיר המצוייר* לאוטה ב. קראוס (הוצאת דיטריך, קלן 2002); *שליחי הקרבנות*, תיאור אוטוביוגרפי של המסע טרזין - אושוויץ - שווארצהיידה ובחזרה ל טרזין לפאוול סטרנסקי (מהדורה עצמית מחודשת של הוצאה משנת 1997) והביוגרפיה *פרדי הירש* של לוציה אונדז' יכובה (הרטונג - גורה, קונסטנץ 2000) - עומדות תולדות מעון הילדים שבמחנה המשפחות. קריסט מציין את יחודו של המעון, מגדיר את הרומן של אוטה קראוס כיוצא מן הכלל ורב - רבדים, ומחלק שבחים גם לזיכרונות פאוול סטרנסקי. ספרו של אוטה ב. קראוס ייצא בקרוב לאור בתרגום לעברית בהוצאה משותפת של משפחת קראוס ובית טרזין ובתמיכת קרן רבינוביץ.

ציורי ילדי טרזין

כתב העת *הדסה*, ביטאון ארגון הנשים הציוניות בארצות הברית, מפרסם בגיליון מארס 2003 כתבה של ליזה אלקלעי – פורסטנברג מוקדשת לציירת פרידל דיקר - ברנדייס ולציורי הילדים מגטו טרזין, שנעשו בהדרכתה. המאמר, שנכתב לרגל תערוכה *פרידל דיקר – ברנדייס וילדי טרזין* במוזיאון הסובלנות בלוס אנג'לס, מלווה איורים וביניהם שני ציורי ילדות: *קומפוזיציה עם עיגול לרות גוטמן ו- נר וספינה של לילי בובש* (עתה עדנה עמית, מכמורת). צוין במאמר, ששתי נשים – לנה מקרובה בברית המועצות (עתה ירושלים) ורגינה זיידמן – מילר בארצות הברית, החלו בעת ובעונה אחת להתעניין בדמותה ופעלה של הציירת והתערוכה והקטלוג הם פרי מאמצן המשותף.

ספרי רות בונדי

הזמן הזה, עלון המידע של התאחדות יוצאי צ'כוסלובקיה בישראל בעריכת נתן שטיינר, מביא בגיליון 69 באביב 2003 דברים של דר' בלה גוטרמן על ספרה של רות בונדי *שורשים עקורים* - פרקים בתולדות יהודי צ'כיה, ובגיליון 70 לקיץ 2003 קטע מתוך ספרה האוטוביוגרפי החדש של רות בונדי *נחמות קטנות*, שראה אור בהוצאת גוונים בראשית השנה. את שני הספרים ניתן לרכוש בבית טרזין.

עבודות מחקר

משמעות ניסיון הגטו

חיפוש משמעות – זיכרונות ילדות של ניצולי גטו טרזין נקרא מחקרה הנרטיבי של ליאורה טוקאיר, שהוגשה לשם בקבלת תואר מוסמך מטעם בית הספר לחינוך של אוניברסיטת בר אילן. הבסיס התיאורטי למחקר בכתובתו של ויקטור פנרקל על חיפושי משמעות בחיי האדם, גם במצבים קיצוניים כמו מחנות ריכוז. לצרכי המחקר ערכה ליאורה טוקאיר ראיונות לעומק עם 15 ניצולים, ששהו כילדים (עד גיל 14) בגטו טרזין. מטרת המחקר היתה, בין השאר, לעמוד על מקורות הכוח לשמירה על אופטימיות ומוטיבציה בעולם הסבל, אותם מצאו המרואיינים בפעילות התרבות בגטו, בזיקה לאנשים בסביבה – לבני משפחה, מדריכים, חברים בקבוצה - , ובתקווה לסיום המלחמה. פרק נוסף במחקר דן בחשיבות של מה שמכונה "רה - ביוגרפיה", דהיינו בנית סיפור חיים בעל משמעות, בהמשך חיי הניצולים ואופן יצירתו. ליאורה טוקאיר מודה בפתח עבודתה לאניטה טרסי, מנהלת בית טרזין, וצוות עובדיו על העזרה הרבה, שזכתה לה בהכנת המחקר.

אמהות ובנות

הורי עדנה מור, חיפה, עלו ארצה מצ'כיה בשנת 1934, אולם משפחותיהם – משפחות בלונסקי וזאייצ'יק מברנו – הוגלו לטרזין ונספו בשואה. על סמך עבודתה הטיפולית במסגרת ארגון *עמך*, המגיש סיוע נפשי לניצולי השואה ולדור השני, ערכה עדנה מור, פסיכולוגית במקצועה, מחקר בנושא *תהליך האבל הביני-דורי כמסע לחיפוש הקשר עם האם – אמהות ניצולות שואה ובנותיהן*.

לצורך המחקר בחרה בשבע אמהות מפולין , הונגריה, רומניה, איטליה, שהיו בזמן המלחמה ילדות, ששלוש מהן איבדו בשואה את שני ההורים , שתיים הורה אחד . על פי המחקר מסתבר , שרוב האמהות לא דיברו מעולם עם בנותיהן , ילידות ישראל, על מה שעבר עליהן בשואה , הסתגרו בתוך עצמן , והבנות הגדירו רובן את האווירה בבית כקשה וקודרת . מטרת הטיפול באם היתה לעזור לה להתאבל על האבדנים שלה ולפגוש את בתה כדמות נפרדת , בזכות עצמה. מטרת הטיפול בבת היתה לעזור לה להגדיר את הזהות האישית ה ייחודית שלה , להיפרד מאמה ולפגוש אותה מחדש, כאשר הבת הופכת לשותפה אמיתית לרגשות האבל של האם.

תערוכת ציוריה של עדנה מור בנושא *נפים ושואה* , נערכה בדצמבר 2002 במרכז הקהילתי הוד הכרמל.

ילדות בגטו טרזיינשטאט נקראת עבודת הגמר בהיסטוריה של ענבל אייזנר , תלמידת ביה"ס התיכון כל ישראל חברים , חיפה, שנכתבה בהנחיית רחל וולך . הרעיון לכתוב על יצירות הילדים בגטו צמח בעת ביקור במוזיאון היהודי בפראג , במסגרת טיול משפחתי בצ'כיה. בעבודה נכללים שלושה דיוקנאות של מחנכים בולטים מטרזין – אגון רדליך , טרודה גרואג ופרדיל דיקר- ברנדייס - וניתוחים של עבודות מלאכה של ילדים בגיל הגן מאוספו של בית טרזין , של ציורי ילדים ושיריהם ושל עיתון הילדים Domov, כאשר לכל יצירה מלווה הסבר על החומרים ודרך העבודה , על מה שנראה לעין ודברי התרשמות אישית . על סמך ניתוח עבודות הילדים מ צאה ענבל ברובן שמחת חיים ואופטימיות ומצד מדריכיהם את הרצון לחנך אותם להומניזם , אהבת אדם ושמירה על צלם אנוש.

אורה פורת , תלמידת בית הספר התיכון עמי אסף בבית ברל , כתבה בהדרכת שירה אוהיון עבודת גמר בהיסטוריה על הנושא *גטו טרזין – העיר שהפיהרר נתן ליהודים במתנה – השימוש בגטו טרזין לצרכי התעמולה הנאצית*. מסקנתה של עבודת הגמר בת חמישים העמודים , שהנאצים – בעיקר הודות לדו"ח החיובי שכתב דר' מוריס רוסל , ראש משלחת הצלב האדום הבינלאומי , אחרי הביקור בגטו ביוני 1944, הצליחו במטרתם.

גטו טרזיינשטאט – גטו לדוגמא, הקשר בין הרכב ואופי האוכלוסייה בגטו לבין הסבתו לגטו לדוגמא, עבודת הגמר של דפנה סיבוני מקיבוץ ניר עם , תלמידת בית החינוך המשותף שער הנגב , מוקדשת לאחיה אסף , שנהרג באסון המסוקים בשנת 1991. אחרי מסירת הרקע ההיסטורי ופרקים על ההנהגה היהודית עצמית , חיי התרבות והחינוך בגטו מגיעה דפני סיבוני למסקנה , שאוכלוסיית הגטו היתה בעלת אוריינטציה חברתית גרמנית , שחונכה לצייתנות ודבקה בכללים , והנהגת הגטו הציונית מצדה היתה מעוניינת לנהל את הגטו בצורה יעילה : אינטרסים ההדדיים בין הגרמנים והיהודים שימשו את שני הצדדים והקלו על הפיכת טרזין לגטו לדוגמה .

ספרים ופרסומים

מכתבים אחרונים

בספר *אלה דברי האחרונים – מכתבים אחרונים מן השואה*, שראה אור בשנת 2003 בהוצאת יד ושם, כלול גם מכתבם של היינץ שוסטר ולזר מולדבן, חברי החלוץ בפראג, מה – 20 במאי 1943, המיועד לחברי החלוץ בארץ ישראל ונשלח דרך שווייץ. על המצב בצ'כיה נכתב: "כאן נשאר לפליטה רק חלק קטן וגם בטרזיינשטאט רק חלק קטן של אלה שגורשו מכאן". מטבע הדברים רוב המכתבים הכלולים בספר המרגש, הגוזל שינה גם כיום, נשלחו מפולין, אולם יש מכתבים גם מגרמניה, הולנד, צרפת, איטליה, הונגריה ומדינות הכיבוש אחרות. אחדים מבין הכותבים סיימו את חייהם בגטו טרזין או נשלחו משם להשמדה. עורך הספר, פרופ' צבי בכרך, הגיע לגטו טרזין מהמבורג כבן 14 ונשלח עם הוריו ואחיו בסתיו 1944 לבירקנאו.

ילד בגטו

מבט ל אחורה מעבר לכתפי קרא גארי פביאן לזכרונותיו, שראו אור בשנת 2002 בקולפילד סאות באוסטרליה. גארי, אז גרהארד, נולד 1934 בשטוטגארט, אולם כעבור שנתיים החליטו הוריו לעבור לציכוסלובקיה שנראתה בטוחה יותר, לעיר בודנבאך (פודמוקלי), שם קנה אביו מפעל ליצור מכשירי רפואה. אולם גם משם היו נאלצים לברוח עם כיבוש הסודטים. למרבה המזל קיבל האב בתור מומחה לציוד רפואי עבודה בקהילה היהודית בפראג. גארי היה בן שמונה, כאשר הגיע עם הוריו לגטו טרזין, אך גם כאן הגנה על המשפחה עבודת האב במחלקת הבריאות מפני הטרנספורטים למזרח. גארי לא נכלל באחד ממעונות הילדים וזכה רק ללימוד מזדמן. מגיל עשר עבד, כפי שהוא מספר בזיכרונותיו, במתפרה, שם תיקנו מדי חיילים גרמניים. אחרי המלחמה היגרה משפחת פביאן לאוסטרליה, בגלל השכלתו הקטועה לא היה גארי יכול להגשים את חלומה להיות רופא וטרניר, למד חשמלאות, עבד עם אביו בעסקים, עשה הסבה לעיתונאות. כאשר ביקר בטרזין ב – 1996, זיהה בעת הצפ'ייה בקטעי סרט התעמולה הנאצי, שנעשה בגטו, את עצמו בתוך הקהל הצופים במשחק כדורגל.

מחקרים ומסמכים

שנתון מחקרים ומסמכים על טרזין לשנת 2002 בעריכת דר' יארוסלבה מילוטובה ואחרים, מוקדש לזכרו של מירוסלב קרני (1919 – 2001), יוזם המפעל Theresienstaedter Studien und Dokumente ועורכו עד מותו. הכרך הגרמני והצ'כי לשנת 2002 בהוצאת המכון טרזיינסקה איניציאטיבה והמו"ל *אקדמיה*, פותחים בביוגרפיה של קרני, ביבליוגרפיה של מחקריו, ובמאמר פרי עטו *שבעה חודשים בקאופרינג*. כן כלולים בהם, בין השאר, מאמר של יעקב צור על שוורצהיידה, מחנה המסונף למחנה הריכוז זאכסנהאוזן, מאמר של רות בונדי *העבר לא עבר* על השפעת גטו טרזין על אסיריו לשעבר, מחקר של אלנה האיקובה על יהודי הולנד בטרזין וסיפור בריחתם הדרמטית של רות וארמין בק מזאמושץ, לשם הובלו מגטו טרזין בטרנספורט Ar באפריל 1942. הכרך הצ'כי כולל גם מאמר של תומאש פדורוביץ' על דר' זיגפריד זיידל, מפקדו הראשון של גטו טרזין.

מידע על ברגן בלזן

אתר ההנצחה של מחנה ברגן בלזן, לשם הגיעו בחודשים האחרונים של מלחמת העולם השנייה, בין השאר, גם מאות אסירות גטו טרוזין לשעבר בתחנתן האחרונה, החל להוציא עלון ידיעות בעברית. סופר בו, שהתמותה במחנה – מרעב, קור ומחלות – היתה עצומה, לא רק בין האסירים היהודיים: ביולי 1941 הובאו לברגן בלזן 22,000 שבויי מלחמה רוסיים ועד אביב 1942 מתו מתוכם 14,000. תערוכת הקבע באתר ההנצחה נפתחה רק בשנת 1990 ובוועדת המומחים הבינלאומית שמלווה את מפעל התיעוד והמחקר חוקרים מגרמניה, ארצות הברית, פולין וישראל.

תגובות לדפי קשר ופרסומי בית טרוזין

אווה דושקובה מפראג כותבת לבית טרוזין במארס 2003:

"אחרי קריאת דפי הקשר שלכם נוכחתי לדעת, כמה חשוב ליידע אתכם על האזכרה שהתקיימה ב-3 בדצמבר 2002 בליטומישל לציון שישים שנה להגל יית יהודי העיר. (עלי לציין, שאני אחת משלושת ילדי טרוזין, ילידי העיר, ששרדו)."

בהנחת זרים ליד לוח הזיכרון במקום שעמד בית הכנסת שנחרב השתתפו יושב ראש קהילת פראג, תומאש ילינק, ונציגי שגרירויות ישראל, רומניה וארגנטינה. אחדי דברי ראש העיר, אינג'יאנצ'יק, דיברה אווה דושקובה והטקס הסתיים בתפילת קארול סידון, רבה הראשי של פראג. אירועי היום כ'ללו גם פגישות עם סטודנטים, עם מחנכים ועם אזרחי ליטומישל, עיר בת עשרת אלפים תושבים במזרח צ'כיה.

אילנה קירשנר, כפר סבא, כותבת ב-5 בפברואר 2003:

"קיבלתי את דפי הקשר מס' 54 וברצוני להעיר שתי הערות:

1. במאמר לציון 60 להגליית יהודי אוסטרבה נכתב: "... נותרו בחיים כ-110 [מיהודי אוסטרבה] ורק אחת מהם חיה כיום בעיר." אני מאוסטרבה ובן דודי, יאן מאיר, יליד המקום, חי עדיין בעיר, יחד עם אשתו, ילידת אוסטרבה אף היא.

2. פרופ' גבריאלה סילטון כותבת: 'מי שזכו לכתוב ולצייר היו רק ילדים צ'כיים. אך חייבים לציין, שלא כל הילדים הצ'כיים זכו להטבות אלו. גם אני הייתי ילדה צ'כית, שנה וחצי בטרזין, אולם כבר אז הבנתי, בהיותי בת 12, שהמעונות צרים מלהכיל את כולנו."

קטע ממכתבה של מיכל בר, תל אביב בתגובה לדפי קשר מס' 54:

"המעגלים נסגרים. לפני כמה ימים קיבלתי מכתב מהגברת הילדגארט שט קלמאכר מגרמניה. ברגע הראשון חשבתי שהיא קרבות משפחה אבודה – שמי היה שטקלמאכר לפני הנישואים. התברר, שהיא אישה גרמניה, שאוספת חומר על פרופ' אירמה לאושר, כדי לציין את יום הולדתה המאה הקרב. פרופ' לאושר לימדה אותנו [אחרי השחרור] בבתי הבראה של פשמיסל פיטר ואת אחותי לימדה גם בטרזין. כאשר נשלחתי ב-1947 על ידי תנועת הנוער גורדוניה – מכבי הצעיר לפראג לארגן ילדים יהודיים לעליה יצרתי קשר עם אירמה לאושר והיא אמרה לי, בין היתר: "את חייבת לארגן כאן תנועת נוער ציונית."

פרנק ברייט (לבית בריכטה) כותב מאיפסוויץ' בדצמבר 2002 :

"תודה על עותק הקטלוג *אמנות ורפואה בגטו טרזין*. העיון בספרון, שהוא הישג כביר, היה מעציב ומעניק השראה בעת בעונה אחת.

הייתי שם בבית חולים לילדים בעצמי, עם חשד לדלקת כליות ועם שני ניתוחים של דלקת גתות, (בלי הרדמה). אני עדיין זוכר את המחט העבה נתקעת דרך העצם לגת ואת דברי הרופא לא לזוז, משום שעצב הראיה סמוך... הרגשתי כאילו הקרקפת שלי עומדת להתפוצץ. אני גם זוכר את אמי מובלת לבית חולים עם התקף שלפוחית המרה. לעתים הניתוח הצליח, אך החולים היו חלשים מדי מכדי להחלים. התנאים הקשים שבהם עבדו וחיו הרופאים והאחיות חזרו אלי כ אשר הבטתי בציורים."

דמי חבר לשנת 2003

הימים חולפים, השנה עוברת, פעולת בית טרזין מתרחבת, המימון חסר – אנא, שלמו את דמי החבר ללא דיחוי! ואם תוסיפו לכך גם תרומה, כמה טוב.

דמי החבר ליחיד 100 ש', לזוג 150 ש' לשנה

חשבון הבנק של העמותה הוא ע"ש בית טרזין, בנק לאומי, סניף הרצלייה פיתוח, מס' 958, מס' חשבון: 11810/25.

מערכת דפי הקשר: טל בשן, עליזה שילר, אניטה טרסי

כתיבה: טל בשן ורות בונדי

תרגומים: חווה ומרדכי לבני